

פרשת במדבר

הרב עזרא ביק

הלויים והבכורים

7. (ג', י"ד-ל"ט) ציווי ה' על מפקד הלויים, כולל רשימה של התפקידים הספציפיים של כל משפחת לויים.

8. (ג', מ'-מ"ג) ה' מצווה על מפקד של הבכורים, ו"לקיחת" הלויים במקומם.

9. (ג', מ"ד-נ"א) ה' מצווה על החלפת 22,273 בכורים ב-22,000 לויים, כש-273 העודפים יפדו בחמישה שקלים לגולגולת, הניתנים לאהרון ובניו.

הפרשה הפותחת את ספר במדבר ידועה בכך שהיא מורכבת ברובה מסדרה של מפקדים, חלקם מפורטים למדי, של כל עם ישראל, של השבטים בנפרד, של הלויים ושל הבכורים. הפרשנות הרגילה לריבוי מפקדים זה היא כי הקב"ה אוהב לספור את עם ישראל (פרשנות זו מתבססת על רש"י לפסוק הפתיחה), כי הבכורים היו מיועדים לשרת במשכן אך הוחלפו בלויים בגלל חלקם בחטא העגל, וכי הלויים אינם נכללים במפקד הכללי כיוון שהם מקודשים במקום הבכורים. ברצוני להראות כי הנחות אלו אינן נכונות או שאינן שלמות, וזהו נושא שיעור זה.

השאלות:

נתאר תחילה בקצרה את המפקדים:

1. מדוע מתואר המפקד פעמיים (1, 3), בפרטי פרטים?

2. מדוע הלויים אינם נכללים במפקד, ורק לאחר מכן משה מצווה לא לכלול אותם (1, 2)?

3. מדוע הציווי להפקיד את הלויים על המשכן מופיע פעמיים (2, 5)?

4. מדוע ניתנים הלויים לאהרון, ורק לאחר מכן מוחלפים עם הבכורים (5, 6)?

5. מדוע נמנים צאצאי משה ואהרון בנפרד; למעשה, מדוע מונים אותם בכלל (4)?

הרמב"ן מנסה לענות על השאלה השנייה בכך שהוא טוען כי משה החליט בעצמו לא לפקוד את הלויים, בהתבסס על העובדה כי ה' מינה את נשיאי השבטים בשמותיהם וציווה שהם יהיו האחראים על מפקד השבטים שלהם, אך לא מינה אף אחד להיות נשיא שבט לוי. היעדר נשיא ממונה לשבט לוי הוא מה שהוביל את משה שלא לכלול אותם במפקד. ניתן לפרש זאת כהיסק של משה את רצונו הלא-מפורש של הקב"ה, או לחליפין כקושי טכני – למשה לא היה נשיא משבט לוי שיעזור לו לפקוד אותם, ולכן הוא לא ביצע את מפקד הלויים, אפילו אם להבנתו הם היו אמורים להיכלל באופן עקרוני. אני מעדיף את האפשרות השנייה, שהיא כפי הנראה פחות או יותר מה שהתכוון הרמב"ן כשכתב "והנה משה מסופק בענין הלויים ולא ידע מה יעשה להם". במילים אחרות, פסוק מ"ז – "וְהַלְוִיִּם לְמִטָּה אֲבָתָם לֹא הִתְּפַקְדוּ בְּתוֹכָם:" – פשוט מציין עובדה, שהציבה בעיה

1. (א', א'-מ"ו) ה' מצווה את משה לפקוד את כל עם ישראל, ומשה עושה זאת. מיד לאחר סיכום המפקד (603,550), התורה מוסיפה את ההצהרה כי "וְהַלְוִיִּם לְמִטָּה אֲבָתָם לֹא הִתְּפַקְדוּ בְּתוֹכָם" (א', מ"ז).

2. (א', מ"ח-נ"ג) ה' מצווה את משה לא לפקוד את הלויים בתוך בני ישראל. הוא מצווה את משה להפקיד את הלויים על עבודת המשכן. הפסקה מסתיימת בהצהרה כללית על כך שעם ישראל עשו כאשר ציווה ה' את משה. (א', נ"ד).

3. (ב', א'-ל"א) ה' מצווה את משה לסדר את השבטים במחנה, המחולק לארבעה. מספר האנשים המונה כל שבט נזכר שוב, כמו גם סך הכל בכל אחד מתתי-המחנה, המורכבים משלשה שבטים כל אחד תחת שבט מנהיג, המצוין גם הוא. לסיכום פסקה זו נזכר שוב מספרו הכולל של עם ישראל, חוזרת ההבהרה שהלויים לא נכללו במניין, וכי בני ישראל עשו ככל אשר ציווה ה' את משה. (ב', ל"ב-ל"ד).

4. (ג', א'-ד) "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אֶהְרֹן וּמִשֶּׁה..."

5. (ג', ה'-י) ה' מצווה את משה להעמיד את שבט לוי לפני אהרון לשרתו ולשמור את המשכן.

6. (ג', י"א-י"ג) ה' אומר למשה כי הוא לקח לעצמו את הלויים, במקומם של הבכורים.

גם את הפן הנוסף שיש לכל מפקד של עם ישראל, השפה בה היא משתמשת מבטאת את הרעיון הכללי של החשיבות של כל אחד ואחד מבני ישראל בעיני ה', שבאה לידי ביטוי בספירתם מפעם לפעם. רק לאחר שהמפקד הושלם פונה הקב"ה ליישום המעשי שלו, הקמת המחנה, ובאותו זמן גם מוציא במפורש את הלויים מפן זה בלבד של המפקד. אולם זה גורם לצורך להסביר את הסיבה להוצאת הלויים, אחרת משה, או הקורא, עלולים להגיע למסקנה כי הלויים אינם נכללים גם במפקד של חיבה ושל חשיבות אישית. לכן מיד לאחר שהוא מצווה שלא להכליל אותם במפקד (ב', מ"ט), מפקיד ה' את הלויים על משימתם (ב', נ'), כדי להראות שגם להם יש חשיבות אינדיבידואלית ומקום בתכנית הכוללת. הם לא נפקדים, לפחות לעת עתה, אך הם מופקדים על משימה, ושתי המילים נגזרות מאותו שורש.

כיצד אנו יודעים שבאופן עקרוני המפקד כולל כל אחד ואחד מבני ישראל, גם אם הוא אינו נכלל מסיבות מעשיות? ההתייחסות המשונה והמסקרנת לצאצאיהם של משה ואהרן (פסוק 4 לעיל) מספקת את התשובה לכך. בסופו של דבר גם הלויים נפקדים, כשעולה צורך מעשי בכך – בעת שהם מחליפים את הבכורים. אך משה ואהרן לא נמנים עם הלויים, אפילו שהם משבט לוי. זה ברור כיוון שהלויים מתחלפים עם הבכורים וניתנים לאהרון. אהרון לא ניתן לעצמו, ואינו משרת כלוי אלא ככהן, וכן משה. למעשה, אין בפרשה אינדיקציה לכך שאהרון הוא לוי, גם לא בעת שהלויים ניתנים לו. כך, בסופו של מפקד "כל עדת בני ישראל" עדיין יש כמה יוצאים מן הכלל שלא נספרו. כיוון שאין שום צורך מעשי בספירת הכוהנים, הם לא נפקדים, אך חיבתו של הקב"ה לעם ישראל בוודאי כוללת גם אותם. משום כך הפרשה מונה אותם, גם אם משה לא עשה זאת. "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אֶהֱרֹן וּמִשֵּׁה...". והתורה מונה אותם בשמם, ובכך משלימה את החלק החסר של מפקד "כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

כמו לשבטים האחרים, כך גם ללויים ניתנת תשומת לב כפולה. פעם אחת, כאשר שבטי ישראל מקבלים את מקומם במחנה הכללי, התורה מפרטת את מקומם של הלויים במחנה משל עצמם (ב', מ"ח-נ"ד, פסוק 2 לעיל). פסוק זה מגדירה את תפקידם של הלויים במונחים מאד כלליים, ובנוסף מציינת שהם יחנו מסביב למשכן, כשם ששאר השבטים חונים כל אחד במחנהו תחת דגלו. נדמה לי שההגדרה של הלויים כמשרתי המשכן מטרתה רק להסביר מדוע הם שוכנים במחנה נפרד מסביב למשכן, מה שבעצמו מסביר מדוע הם אינם נמנים בין שאר השבטים, כיוון שהמטרה המעשית של המפקד הייתה כינון מחנה ישראל. אולם הלויים יפקדו בהמשך, למטרה אחרת – זו של החלפת הבכורים. כעת ניתן לשאול – מדוע מוחלפים הלויים עם הבכורים? אין זה בכדי להכשיר אותם לעבודת המשכן, כיוון שתפקיד זה ניתן להם עוד לפני שהחלפה נעשתה, או אפילו הוזכרה. התורה מפרידה בכוונה בין הייעוד של הלויים כמשרתי המשכן (פסוק 2 לעיל, בקווים

למשה, וכן לנו הקוראים. התשובה לחידה ניתנת בפסוק הבא, כאשר ה' מצווה על משה לא לפקוד את הלויים בתוך שאר ישראל.

זה לא בדיוק עונה על השאלה, אלא רק מעלה אותה לרמה אחרת. מדוע ה' לא ציווה את משה במפורש כבר מההתחלה למנות את כל ישראל פרט ללויים, שאותם אין למנות? מדוע הוא מצווה את משה לפקוד את "כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (א', ב'), משמיט את נשיא שבט לוי מהרשימה, ורק לבסוף מורה במפורש שלא לכלול את הלויים במפקד?

התשובה לכך מצויה, לדעתי, ברש"י הראשון של הפרשה.

"מתוך חיבתו לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים. כשבא להשרות שכירתו עליהן מנאן".

מדרש נפלא, אך האם זהו הפשט? נראה שלא, כיוון שברור מהמשך הפרשה שלמפקד יש חשיבות מעשית בכינון מחנה ישראל, איש על מחנהו ואיש על דגלו. זו אינה רק מניה של חיבה, אלא היא נחוצה בכדי לדעת כיצד למקם כל שבט בתוך המבנה. ובעוד שאיני יכול לומר במדויק מדוע יש צורך לדעת את המספרים כדי לסדר את המחנה – ככלות הכול, ארבעת ה"דגלים" (תתי – המחנה) לא היו בגודל שווה - ברור מהמנייה המפורטת של הדגלים ושל השבטים בנפרד בהקשר של הציווי לארגן את המחנה, כי המספרים קשורים איכשהו למנגנון הקמת המחנה. כפי הנראה, המחנה, המייצג בבירור מבנה המוכתב על ידי ה' ובעל משמעות רוחנית גדולה, כולל מפקד אוכלוסין כחלק מהווייתו.

אולם כפי שראינו קודם, המספרים חוזרים פעמיים, פעם באופן כללי, בעת שהמפקד נערך, ופעם נוספת בהקשר של ארגון המחנה. זוהי העובדה עליה מתבסס המדרש. אמנם נכון כי יש צורך מעשי וספציפי במפקד - לשם בניית המחנה. אך הציווי הפותח את הפרשה, שאינו מזכיר את המחנה, והחזרה על המספרים בעת שהמחנה מתכונן בפועל, מבציעה על כך שמעל ומעבר להיבטים הפונקציונליים של המפקד, יש לו גם חשיבות מהותית בפני עצמו. מניה של כל בני ישראל אחד לאחד היא ביטוי לאהבת ה' אותם, ולחשיבות של כל אחד ואחד. זה מתבטא גם בביטוי הכפול בו משתמשת התורה לצוות על המפקד – "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... תִּפְקְדוּ אֹתָם". הביטוי "שאו את ראש" הוא ניב שמשמעותו היא "לפקוד", אך לא ניתן להתעלם מהמשמעות המילולית שלו. האדם מתעלה כאשר מונים אותו בדרך זו.

משום כך, פתיחת הפרשה אינה מוצאה מן הכלל במפורש את הלויים. כיוון שהמטרה המעשית של המפקד היא הקמת מחנה ישראל, הלויים, שאינם שוכנים בתוך מחנה ישראל, אינם נכללים במפקד, ואף לא היו אמורים להיכלל, ומשה עושה נכון ולא מונה אותם. אך כיוון שהפרשה מראה

שלעם ישראל כולו יש מעמד כפול בהקשר של המפקד. ארבעה מבני ישראל – משה, אהרון, אלעזר ואיתמר – לא קיבלו כפי הנראה סימן מיוחד זה של אהבה ומעמד מיוחד, ולכן התורה מצביעה על כך שגם הם מיוחדים, עם מעמד אישי מיוחד – "וְאֵלֶּה תוֹלְדֹת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה... הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן:"

בעודה עוסקת בצרכים המעשיים השונים של עם ישראל במדבר, יוצאת הפרשה מגדרה בכדי להבהיר כי כל אחד מבני ישראל הוא מושא ל"חיבתן לפניו", כפי שמשמע מכך שהקב"ה מונה אותם, כל אחד בתפקידו המיוחד. באופן עקרוני יש שתי ספירות. האחת פונקציונלית, ולכן מחולקת לתתי-קבוצות שונות לפי המטרות השונות. השנייה היא אישית ומהותית, ובה נכללים "כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", והיא מבוטאת בפסוקים הפותחים את הפרשה, עבור כלל ישראל. לאחר מכן מורחבת ספירה זו גם ללויים במפקדם הנפרד ובהקדשתם במקום הבכורים, וכן לכוהנים המוזכרים באופן אישי במהלך הפרשה.

כלליים כחלק מתיאור מחנה לוייה, ובפסקה 5 לעיל באופן פורמלי), לבין ההחלפה עם הבכורים (פסקה 6 לעיל). זו אינה רק הבחנה ספרותית בין שני ציוויים שונים של הקב"ה ("וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לְאָמְרוֹ", ג', ה' ושוב ב-ג', י"א), אלא שני הנושאים מוגדרים באופן שונה לחלוטין, ולמעשה, במונחים כמעט סותרים. כשתפקיד משרתי המשכן ניתן ללויים (ג', ה'-י', פסקה 5) הם "נתונים" לאהרון ובניו – "נְתוּנִים נְתוּנִים הָמָּה לֹא מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:" (ג', ט'). כשה' מצווה את משה על החלפת הבכורים ללויים, הוא אומר "וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם:" (ג', י"ב). כמשרתי המשכן, הלוויים שייכים לאהרון, ולאחר מכן מופיעה הקצאה חדשה של הלוויים, לפיה הם שייכים לה'. ההקצאה השנייה היא זו שדורשת את החלפתם עם הבכורים, להם היה שייך מעמד זה של השתייכות לה': "כִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיוֹם הַפֶּתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקְּדָשְׁתִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֲדָם עַד בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי ה':" (ג', י"ג).

הדעה המקובלת היא שלפני חילופם על ידי הלוויים, נועדו הבכורים לשמש ככוהנים. זה מתבסס על קביעה המופיעה במשנה, במסכת זבחים. אך לבד מן העובדה שאין שום אינדיקציה לכך בפשט התורה, הגמרא (זבחים ק"ז, ב') מנתקת לחלוטין את הקשר בין רעיון זה ובין הפרשה שלנו. אם מעמד זה של הבכורים אכן היה קיים, אזי או שהוא הוגבל להתרחשות חד פעמית בעת מתן תורה, או שהוא המשיך רק עד בניית המשכן, במהלכה אנו רואים כי מעמדם של אהרון ובניו ככהנים הוא חלק מהותי מבניית המשכן (פרשת תצוה). בנקודה בה אנו נמצאים, לבכורים כבר אין מעמד מיוחד זה. אם כן, נשאלת השאלה מה הקשר בינם לבין תפקידם של הלוויים (ולא הכוהנים) במשכן? אני חושב שהפסוק המובא בהקשר זה מבהיר את העניין, כשהוא מציין כי אותו מעמד של הבכורים המועבר כעת ללויים תקף גם לגבי בכור בהמה. מאוחר יותר, כאשר החילוף מתבצע בפועל, התורה מציינת כי בהמות הלוויים החליפו את בכורי בהמות ישראל (ג', מ"ה). מה המשמעות של כל זה ומה ההשלכות המשפטיות – שאלה טובה שלא נעסוק בה כעת, אך בכל מקרה הדבר מבהיר כי לא מדובר כאן במעמד כהונתי של הבכורים. התורה מקדשת את הלוויים, לוקחת אותם ומקדישה אותם כשייכים לה'. בניגוד לכך, השירות במשכן מגדיר את הלוויים כמשרתי של אהרון. השירות במשכן והשתייכות לה' הם אם כן שני מעמדות שונים. הלוויים היו יכולים לשרת במשכן גם ללא המעמד הנוסף (וגם כך הם לא היו נכללים במפקד), אך הקב"ה בחר להפוך אותם לשייכים לו במקום הבכורים, ובכך לקדש אותם. בסופו של דבר הם לא יתחילו בשירות פעיל (פרשת בהעלותך) עד שיסתיים תהליך הקדשתם.

כך, לאחר שקראנו את כל הפרשה, אנו רואים כי ללויים הן תפקיד מעשי והן ייעוד מיוחד, והם נמנים אחד לאחד על ידי הקב"ה. יש להם מעמד מיוחד, של חיבה ונבחרות, לבד מהתפקיד המעשי שיש להם במחנה, בדיוק כשם שראינו

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב עזרא ביק, תשע"ב

בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: YHE@etzion.org.il
